

УДК 378: 17.022.1

ЦІННІСНИЙ ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕРЕДУМОВА МОРАЛЬНОГО АВТОРИТЕТУ АКАДЕМІЧНООСВІТИ

Л.П. Пелех

В роботі досліджується значення аксіологічних вимог до професійної діяльності викладача вищої школи на прикладі України та Польщі. Окреслено зміст типових аксіологічних вимог до викладачів у різних освітніх традиціях, а також детерміновано подібні та відмінні підходи щодо аксіологічної проблематики.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічне знання, аксіологічне виховання, аксіопедагогіка.

Постановка проблеми. Сталий розвиток сучасного постіндустріального суспільства безперечно пов'язаний із феноменом вищої освіти. Не буде перебільшенням стверджувати, що від стану академічної сфери, рівня професійної кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів, пріоритетів та ціннісних установок, що є основою їх діяльності та які передаються студентам (випускникам) вишів, прямо залежать майбутнє та перспективи суспільства, зокрема, реальне зростання національного добробуту (у широкому розумінні цього поняття). Усе це зумовлює підвищену увагу до сфери академічної освіти. При цьому своєрідним каталізатором такої уваги є сукупність культурних, соціальних, економічних та політичних проблем, які нині гостро сприймаються як окремими країнами, так і світом в цілому. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають такі проблемні питання: визначення напрямів сучасної освітньої політики; пошук моделей реформування і модернізації сучасної освітньої системи; формування та усвідомлення нових ціннісних орієнтацій академічної освіти як передумови збереження її морального авторитету та підвищення її соціального статусу. Гадаємо, що вирішення означених проблем потребує системного підходу, адже безумовно аксіологічне наповнення освітнього процесу та ціннісні пріоритети представників академічної освіти визначають і напрямки, і способи реформування даної галузі.

Зважаючи на вище означене, метою даної роботи є, по-перше, окреслити значення аксіологічних вимог до професійної діяльності викладача вищої школи на прикладі України та Польщі; по-друге, систематизувати зміст типових аксіологічних вимог до академічної спільноти у різних освітніх традиціях; по-третє, показати подібні та відмінні підходи щодо аксіологічної проблематики.

Теоретичним підґрунтям роботи є праці вітчизняних та польських дослідників у сфері педагогічної та аксіологічної теорії і практики. Так проблемам реформування академічної освіти в Україні присвячений значний обсяг робіт таких українських дослідників та вчених, як-от В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кемень, В. Луговий, В. Лутай, Ю. Пелех. Водночас проблему ціннісного наповнення навчально-виховного процесу пов'язуємо із працями таких вітчизняних вчених як І. Бех, С. Гончаренко, В. Гриньова, М. Євтух, С. Мельничук, О. Мороз, С. Сисоєва, Н. Тарасевич, Р. Хмелюк, Г. Шевченко та інших. Виходячи із завдань нашого дослідження на окрему увагу заслуговують напрацювання польських дослідників у сфері соціальної педагогіки і тут слід згадати Ч. Банаха, М. Вініарського, Р. Врочінські, Ст. Кавулу, А. Каргульову, Й. Каргульова, А. Пшеславську, Я. Хомплевича, В. Чіхоня. Залучення теоретичних та практичних доробків цих авторів ми розглядаємо як засіб глибшого розуміння феномену сучасної академічної освіти та перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ століття серед іншого відзначився безпрецедентним попитом на вищу освіту поряд з усе більшим усвідомленням її вирішального значення для соціально-культурного та економічного розвитку, а також створення такого майбутнього, в якому молодші покоління повинні будуть опанувувати нові навички, знання та ідеї [7]. Загальновизнаною тезою є твердження, що без адекватної вищої освіти і науково-дослідних установ, які створюють критичну масу кваліфікованих і освічених людей, жодна країна не в змозі забезпечити реального стійкого розвитку.

Між тим, посилення інтересу українських дослідників (теоретиків та практиків) до академічної освіти зумовлено ще й тим фактом, що Україна нині конче потребує радикальних суспільних трансформацій (соціальних, економічних та політичних), а їх здійснення неможливе без залучення системи вищої освіти. Так, свого часу керівник програм в Інституті ООН з навчання та досліджень, відомий угорський філософ

Ервін Ласло зауважив, що сьогодні істотними елементом сталого розвитку людства є освіта, адже вона встановлює контакт між поколіннями та дає можливість передати досвід і знання тим, хто прийде у світ в ролі лідерів і активних членів суспільства у недалекому майбутньому [10].

Зі свого боку дозволимо собі додати, що саме освітяни завжди брали активну участь у пошуку та запровадженні нових культурних підстав та орієнтацій існування людини і цілого суспільства. В українських реаліях, фактично вчительська та академічна громада чи не першою відгукнулася на завдання гуманізації та демократизації нової української держави, що, зокрема проявилось у зростання ролі та обсягу моральної та аксіологічної компоненти у педагогічній теорії та практиці [3]. Напевно, актуальність морально-аксіологічної проблематики для вітчизняної педагогіки та філософії визначається, по-перше суспільними перетвореннями, які переживає Україна; по-друге, процесом формування нової національної свідомості та засобів самоідентифікації сучасного українця; по-третє, європейськими устремліннями України, що передбачає сприйняття «європейських цінностей» та, водночас, необхідність збереження іманентних для українця ознак духовно-морального плану. Зрештою, дослідження морально-аксіологічної проблематики завжди актуалізуються у періоди суспільних потрясінь та оформлення нових державних ідеологем та ціннісних орієнтирів. Такі періоди завжди пов'язані із болісною ломкою стереотипів і життєвих цінностей людей. Своєю чергою руйнування ціннісної основи призводить до кризи (соціальної та особистісної), вихід з якої пов'язаний з набуттям нових цінностей. При цьому на сучасному етапі розвитку аксіологічної теорії пріоритет надається не присвоєнню (інтеріоризації) однакових державних цінностей, а самостійному виробленню особистістю власних моральних орієнтирів [13].

Цей момент відображено у Національній доктрині розвитку освіти, де зазначається, що освіта повинна стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [9]. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку вищої освіти у доктрині визначено, передусім, особистісну орієнтацію вищої освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти. Окремо відзначено, що

вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна як гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави. Водночас, як певне упущення, маємо вказати на те, що згаданий документ не містить розшифровки понять національних і загальнолюдських цінностей. Не має змістовного розкриття згаданих цінностей ані у Законі України «Про освіту», ані у Законі України «Про вищу освіту». Хоча, певні підходи, щодо визначення ціннісного змісту професійної діяльності викладача вищої школи у вітчизняній педагогічній науці очевидно напрацьовані. Тут можемо згадати О. Вишневського [2], який описав систему з абсолютних-вічних, національних, громадянських, сімейних цінностей, а також цінностей особистого життя; заслуговує на увагу предметно-об'єктний підхід до цінностей П. Ігнатенко [5], які він поділяв за об'єктом засвоєння, за метою засвоєння, за способом вияву, за роллю у діяльності людини, за змістом діяльності та за належністю. Власний підхід до визначення аксіологічного наповнення професійної діяльності (зокрема, педагогічного працівника) сформулював Ю. Пелех [8] – вона складається з взаємопов'язаних ціннісних блоків: 1) позитивна комунікація суб'єктів освітньо-виховного процесу; педагогічний оптимізм; 3) емоційний оптимізм та позитивність; 4) педагогічний конструктивізм; 5) життєвий оптимізм та позитивність; 6) професійна честь; 7) індивідуальна честь. Окрім вказаних авторів, слід згадати праці таких вітчизняних вчених як-от І. Бех, С. Гончаренко, М. Євтух, С. Мельничук, О. Мороз, Н. Тарасевич та інших, які різною мірою торкалися проблеми ціннісного наповнення навчально-виховного процесу. Переконані, що критичне узагальнення напрацювань згаданих вітчизняних авторів могли б стати основою визначення змісту понять національних і загальнолюдських цінностей, з їх подальшим відображенням у нормативно-правових актах, які регулюють сферу вищої освіти в Україні.

В цьому контексті корисним є досвід Європи, яка у доволі лаконічній формі розкриває у Доповіді Європейської Комісії з освіти для Європи зміст основних цінностей європейської цивілізації [14]: права людини (людська гідність); фундаментальні свободи; демократична легітимність; мир та заперечення насильства як засобу досягнення цілей; повага до інших людей; солідарність людей (в межах Європи і всього

світу); сталий розвиток; рівність можливостей; принцип раціонального мислення (твердження повинні бути обґрунтовані); охорона екосистеми; персональна відповідальність. В свою чергу польська педагогічна спільнота спираючись на загальноєвропейські уявлення про цінності формує власну аксіологічну програму щодо формування особистості сучасного поляка. Зокрема, громадянин Польської держави має володіти такими особистісними характеристиками: активний та ініціативний; конкурентоздатний в умовах ринкової економіки; гуманістично налаштований; поважає загальнолюдські цінності та вмотивований до безкорисливої громадської діяльності; має високий рівень моральної культури та культури почуттів; позитивно вмотивований до дії та прийняття рішень; відкритий та щирий до інших; вміє вибудовувати міжособистісні відносини; володіє розвиненим почуттям власної гідності, незалежністю мислення та творчості [15].

Показово, що дана ціннісна система не залишилася суто науковою, теоретичною побудовою, а здобула свій розвиток, зокрема, в Академічному кодексі цінностей [11], що був затверджений на засіданні сенату Ягелонського університету 25 червня 2003 року. Як відзначають автори цього документу, створення кодексу стало своєрідною реакцією академічної спільноти університету на ті суспільні та політичні загрози, що поставили під сумнів такі цінності, як істина, відповідальність, чесність та свобода. Творці кодексу також наголосили, що відсутність поваги до вказаних академічних цінностей призводить до падіння рівня викладання у вищій школі, що своєю чергою, призводить до неналежного рівня знань та вмінь у студентів. Зрештою ухвалення Академічного кодексу цінностей у Ягелонському університеті розглядають як повернення до академічних традицій, які протягом століть визначали авторитет науки, а також відображали місію вчених в просуванні етичних і громадянських чеснот суспільства.

Зокрема, у кодексі проголошується як особлива цінність служіння істині як головний обов'язок вченого. Мова йде як про відкриття істини, так і формулювання істинних суджень і теорій, що повинні пропагувати істину серед академічної молоді. Служіння істині повинно керуватися науковою совістю при оцінці всіх науково-дослідних робіт та проектів – від екологічних проектів, дружніх відносин і до всіх позанаукових почуттів, особистих, національних і світоглядних і симпатій.

Водночас, особливою цінністю проголошується відповідальність, яка стосується власного наукового дослідження, цілої дисципліни, а також закладу і середовища, що при цьому створюються. З'являється також відповідальність за виховання майбутніх поколінь і за використання наукового авторитету поза університетом чи структурою науки, у тому числі і за використання результатів навчання на практиці.

Окрім цього, обов'язок кожного наставника є навчання інших наставників і мотивація до якнайширшої, надійної і зрозумілої передачі слухачам – лекцій і читачам – публікацій. Доброта – це також безпосередня опіка розвитком наукових поглядів, допомога у пробудженні інтересу, дискретне, але плідне управління першими, незалежними кроками студентів, аспірантів. Зрештою, доброзичлива, конструктивна, взаємодовірлива атмосфера творчої синергії розкриває велику міць людської діяльності, не тільки заохочуючи до різноманітних винаходів, але й викликаючи радість від наукових і методичних успіхів – власних і чужих.

Особлива увага в Академічному кодексі цінностей Ягелонського університету приділяється таким чеснотам і, водночас, цінностям, як справедливість та чесність. Правилам справедливості рекомендується підпорядкувати виконувани обов'язки, щоб вони не стали важким тягарем. Справедливості також прагне наука і освіта, як цілісний організований заклад громадської служби, особливо з точки зору її економічних обґрунтувань та мотивацій. Своєю чергою, вимоги чесності виховують постійність і методичну професійну солідність, узагальнення у цій галузі підривають довіру, якою повинна і користується наука – найбільш надійний показник знань і відносин людей. Чесність завжди вимагає надзвичайної, детальної фактографічної скрупульозності і абсолютної логічної точності. Вона вимагає здатності до критики і самокритики, аж до майже недосяжного морального ідеалу моральних якостей особистості, що виражається, в тому числі, і в здатності зізнатися в помилці, великодушності до опонентів, а також – при необхідності – у мужності відмовитися від несправедливих, необґрунтованих поглядів.

За необхідне у польському освітньому середовищі визнається розвиток такої цінності як толерантність, тобто уважне дослуховування до думок інших, навіть тих, які суперечать загальноприйнятим поглядам, особливо наших власних. Це відкритість для інших культур і

інших концепцій, навіть тих, які відкрито суперечать нашим науковим поглядам. Це відмова від дискримінаційних норм поділу людей щодо їх національних, расових, політичних або ідеологічних особливостей. Крім того, це і визнання переваги розуму над емоціями і побажання від всього академічного співтовариства дотримуватися вимог раціонального та толерантного ставлення як до етично апробованої, інтелектуальної еліти в сучасному суспільстві.

Поруч із толерантністю – лояльність. Адже будь-яка колективність, що ґрунтується на здорових принципах, вимагає від своїх членів взаємоповаги, співробітництва і солідарності, а від окремих особистостей та груп – поважати принципи лояльності щодо всієї конструкції. Лояльність по відношенню до співтовариства альма-матер має проявлятися щоденно, а також в особливі моменти, які вимагають мужності, жертвності і самозречення, відмови від приватності та опортунізму. Лояльність виявляється як у трудовій дисципліні та підтримці обраного демократичним шляхом суверенітету, так і в солідарності з колегами, студентами і всіма членами академічного співтовариства, що формує престиж навчального закладу і його членів.

Заслугує також на увагу ціннісне ставлення польських освітян до принципу сумлінності, який є одним з найбільш фундаментальних і універсальних етичних правил, який є обов'язковим для всіх людей без винятку у різних ситуаціях, на різних посадах, незважаючи на різні несприятливі фактори. Сумлінність стосується взаємовідносин людей, громадського життя на всіх рівнях, а також рівня особистої відповідальності, і в рамках науково-методичної діяльності – перш за все, це використання чітких і однозначних критеріїв професіоналізму та цінностей. Сумлінний викладач повинен надавати знання, що базуються на новітніх досягненнях світової науки, включаючи й особисту участь у розвитку своєї дисципліни

Надзвичайної ваги для поляків має гідність (почуття гідності). Відтак це знайшло своє відображення в Академічному кодексі цінностей Ягеллонського університету. Адже гідність пробуджує внутрішню силу, яка не дозволяє людині відійти від власних переконань, ідеалів, етики і віри в розум і не дозволяє легко піддаватися тиску, спокусі отримати вигоду, чи бажанню отримати почесні та нагороди. Отож соціальне положення педагога, викладача, науковця полягає в тому, що вони повинні дбати про свою гідність, особливо в ситуаціях, що вимагають

громадянської мужності, незалежності суду і сильного характеру. Гідність науки залежить не тільки від об'єктивної цінності когнітивної теорії, але й від жорсткої, безкомпромісної позиції самих вчених щодо політики або нівелюючої влади грошей. При цьому гідність не є привілеєм будь-якої обраної соціальної чи екологічної групи. Порушення гідності будь-якої особи є сигналом морального глибокого захворювання етичного середовища або низького морального рівня людей.

Окремо у кодексі наголошується, що етичні цінності зароджуються, функціонують і повною мірою проявляються у вільному суспільстві (суспільстві вільних людей). Свобода є необхідною умовою для вибору цінностей, їх створення (формування) і розвитку. Відтак, виникає потреба суб'єктивної свободи педагогічних працівників, які поведуться відповідно до свого інтелекту, досвіду та індивідуальності, і можуть повною мірою розвивати свої новаторські таланти та стійкість до тиску негативних зовнішніх чинників чи внутрішнього самообмеження. Свобода є також можливістю та джерелом енергії для всієї структури науки, в якій тільки свобода дослідження, дискусії та вираження думок приносять позитивні результати, у той же час будь-яке обмеження призводить до стагнації і зниження творчої думки. Обов'язком всього наукового співтовариства, таким чином, повинна стати турбота про реалізацію свободи у всіх сферах, у тому числі у прямому застосуванні свободи у повсякденній практиці функціонування академічних структур, а також у вихованні молодого покоління у дусі свободи.

Усі означенні вище цінності розглядаються академічною громадою Польщі як основа формування та усвідомлення гуманістичних ціннісних орієнтацій академічної освіти та передумова збереження її морального авторитету та підвищення її соціального статусу. Не дивно, що положення сформульовані в Академічному кодексі цінностей Ягелонського університету згодом стали основою Кодексу позитивної діяльності у вищій школі, що був ухвалений 26 квітня 2007 року на пленарному засіданні Конференції ректорів польських вищих навчальних закладів.

Таким чином, можемо констатувати, що наука і вища освіта в Польщі проходять глибокий процес трансформації. Кризові явища, що супроводжують політичні та економічні перетворення останніх

десятиліть у польській державі призвели на певному етапі до зростання негативних явищ у сфері свідомості вчених, їх мотивації до професійної діяльності та етичних відносинах. У намаганні відродити авторитет академічної освіти польська освітянська громада іде шляхом звернення до недвозначних морально-етичних цінностей, сформованих протягом багатовікової традиції, що свого часу створили авторитет науки та виражають моральну силу академічного світу.

На підставі вище викладеного матеріалу, дозволимо собі зауважити, що нині в сучасній педагогічній науці аксіологічні дослідження займають важливе місце. Очевидно, це зумовлено необхідністю здійснення реальних змін у сфері ціннісного виховання та освіти. Пошуки в цьому напрямку характерні для різних освітніх традицій – і для країн Європейського Союзу (наприклад, Польщі), і для країн, що утворилися після падіння СРСР (зокрема, України). При цьому, цінності та аксіологічні дискусії постають своєрідним джерелом теоретичного та практичного пошуку в освітній сфері, а результатом таких дискусій та пошуків є утвердження в якості пріоритетних напрямків духовного (морального та ціннісного) виховання.

Водночас, у дослідженнях польських і українських вчених в означеній предметній площині помітний певний змістовний розрив – адже ціннісне виховання та освіта Польщі мають більш системний характер, а відтак заслуговують на спеціальну увагу з боку українських дослідників.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. / О. Вишневецький – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. – 238 с.
3. Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры / СГУ. - М., 1999. - 36 с.
4. Зязюн І. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу / Іван Зязюн // Рідна школа. – 2000. – № 8. – С. 8–13.
5. Ігнатенко П.Р. Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблем / П.Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С.118–123.
6. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, Ю.В.Сухарніков; відп. ред. М.Ф. Степко. – К.: МОН України, 2004. – 24 с.

7. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, С.Д.Максименко, Н.Г.Ничкало, С.О.Сисоєва, Я.В.Цехмістер, О.В.Чалий / За ред. В.Г.Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – 351 с.
8. Пелех Ю.В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога: монографія / Ю.В. Пелех; за редакцією М.Б.Євтуха. – Рівне: Тетіс, 2009. – 400 с.
9. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. [Електронний ресурс] / Президент України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>
10. Социализировать человеческое сообщество [Електронний ресурс] // Всемирная Добрая Воля - Информационный бюллетень, № 3, 2000. – Режим доступу: <http://www.oneworld.ru/lucis-rus/goodwill/wgnl003.htm>
11. Ягеллонський університет. Академічні цінності [Електронний ресурс] // Портал UJ. – 14.11.2011. – Режим доступу: www.uj.edu.pl/universytet/wartosci-akademickie
12. Banach Cz. Nauczyciel wobec zagadnień reformy i własnego rozwoju zawodowego // Nowa Szkoła. 2003. – № 2. – s. 4–5.
13. Cichoń Władysław: Wartości, człowiek, wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej, Wyd. UJ, Kraków 1996. – 180 s.
14. Edukacja dla Europy. Raport Komisji Europejskiej, tłum. I. Wojnar i J. Kubin, Komitet Prognoz “Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 1999. – 191 s.
15. Kultura - inspiracją kształcenia ogólnego: zbiór studiów / pod red. Ireny Wojnar i Jerzego Kubina. – Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA, 1998. – S. 134–155.
16. Kwiecinski Z. Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. PTP, 1998. – 24 s.
17. Rabczuk Wiktor.
Polityka edukacyjna Unii Europejskiej na tle przemian w szkolnictwie krajów członkowskich / Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 1994. – 211 s.
18. Realia i perspektywy reform oświatowych / pod red. Andrzeja Bogaja. – Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. 1997. – 290. [1] s.

В работе исследуется значение аксиологических требований к профессиональной деятельности преподавателя высшей школы на примере Украины и Польши. Очерчено содержание типичных аксиологических требований к преподавателям в разных образовательных традициях, а также детерминированы подобные и отличные подходы относительно аксиологической проблематики.

Ключевые слова: аксиология, аксиологическое знание, аксиологическое воспитание, аксиопедагогика.

The article deals with the meaning of axiological requirements to higher school teachers' professional activity on the example of Ukraine and Poland. The content of typical axiological requirements to teachers in different educational traditions has been

outlined, and also similar and different approaches concerning axiological problems have been determined.

Keywords: *axiology, axiological knowledge, axiological education, axio pedagogics.*

ПелехЛ.Р. – кандидат педагогічних наук, доцент Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко

УДК 378.1 : 37.017.4

УНІВЕРСИТЕТСЬКА АВТОНОМІЯ ТА АКАДЕМІЧНА СВОБОДА – СКЛАДОВА ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

С.Ф. Рашидов

У статті розкривається зміст понять «університетська автономія» і «академічна свобода» як цінностей громадянського суспільства. Стаття є спробою визначити залежність рівня автономії академічної свободи університетів з їхньою продуктивністю і значущість цих цінностей громадянського суспільства вищої школи.

Ключові слова: *академічна свобода, академічна відповідальність, Болонський процес, громадянське суспільство, університетська автономія.*

Освіта є найважливішим чинником формування нової якості суспільства, економіки й людини. Освіта, відповідно до преамбули Закону України «Про освіту», є основою інтелектуального, культурного, духовного й соціально-економічного розвитку суспільства й держави [1].

Роль освіти на сучасному етапі розвитку нашої держави визначається завданнями інтеграції України в європейський і світовий